

CÁCH NHẬN BIẾT VÀ KHAI THÁC TÀI NGUYÊN GIÁO DỤC MỞ KHO DỮ LIỆU KHỔNG LỒ TRONG THỜI ĐẠI 4.0

Mai Thị Bích Ngọc*; Nguyễn Phương Thảo**

Vấn đề bản quyền và vi phạm bản quyền tác giả hiện đang là vấn đề “nóng” trong xã hội Việt Nam hiện nay. Mặc dù Việt Nam đã tham gia hầu hết các điều ước quốc tế quan trọng về quyền tác giả, đồng thời đã có hệ thống văn bản pháp luật về sở hữu trí tuệ tương đối toàn diện, tạo hành lang pháp lý an toàn khuyến khích các hoạt động sáng tạo và bảo hộ thành quả của lao động đó, nhưng hiện nay, thực trạng xâm phạm quyền tác giả xảy ra khá phổ biến, rộng khắp các lĩnh vực: Báo chí, xuất bản, âm nhạc, phát thanh, truyền hình, biểu diễn, photocopy, trên mạng internet... Sự phát triển nhanh chóng của công nghệ số và internet đã mang đến những tiện ích mới cho người sử dụng thông tin nhưng cũng mở ra các lối đi khác cho nạn xâm phạm bản quyền ngày càng tinh vi và phức tạp hơn. Để có thể trở thành người sử dụng thông tin thông thái, tránh được các lỗi vi phạm bản quyền tác giả, nhận biết rõ về bản quyền tác giả và các tác phẩm được cấp quyền sử dụng là vấn đề quan trọng, có ý nghĩa thực tiễn.

Theo Gérard Berry, nhà nghiên cứu thuộc Viện Hàn lâm Khoa học Pháp, Trưởng khoa Khoa học máy tính và kỹ thuật số của Đại học Pháp: “Chúng ta đang bước vào thời đại kỹ thuật số, và các ngành công nghiệp truyền thống như viễn thông và giáo dục văn hoá đang trải qua những biến đổi mạnh mẽ. Những ngành khác như công nghệ thông tin (IT) và các dịch vụ liên quan đang phát triển với tốc độ chóng mặt. Đặc biệt, Internet đã cách mạng hoá thông tin liên lạc bởi nó loại bỏ được các hạn chế về khoảng cách, thời gian và khối lượng”. Chính sự thay đổi này đòi hỏi chúng ta phải thay đổi cách thức khai thác, sử dụng và bảo vệ dữ liệu của mình

và ngay trong lĩnh vực giáo dục, vấn đề này cũng không phải ngoại lệ.

Tài nguyên giáo dục mở - OER (Open Educational Resources) được hiểu là bất cứ tài liệu giảng dạy, học tập và phương tiện nghiên cứu nào trên bất cứ phương tiện nào đặt trong lĩnh vực công và được đăng tải theo “giấy phép mở” cho phép người khác truy cập, sử dụng, thay đổi mục đích, sử dụng lại và phân phối lại không hạn chế hoặc ít hạn chế (Atkins, Brown & Hammond, 2007) [1]. Việc sử dụng các quy chuẩn kỹ thuật mở tăng cường tiềm năng truy cập và sử dụng lại.

Tài nguyên giáo dục mở có thể gồm các khoá học /chương trình đầy đủ, tài liệu của các môn học, các môđun, tài liệu hướng dẫn học sinh, bài giảng, sách giáo khoa, các bài nghiên cứu, băng video, các công cụ và dụng cụ đánh giá, tài liệu tương tác như mô phỏng, đóng vai, cơ sở dữ liệu, phần mềm, các ứng dụng (kể cả các ứng dụng di động) và bất cứ tài liệu giáo dục hữu dụng nào.

Thuật ngữ “tài nguyên giáo dục mở” không đồng nghĩa với học trực tuyến, eLearning hay học tập di động (mobile learning). Nhiều tài nguyên giáo dục mở -trong khi có thể chia sẻ được dưới hình thức kỹ thuật số, cũng có thể in thành văn bản.

Như vậy, có thể hiểu: Tài nguyên giáo dục mở (OER) là tài liệu được sử dụng để hỗ trợ giáo dục có thể được tự do truy cập, sử dụng lại, điều chỉnh và chia sẻ theo giấy phép mở của tài liệu.

Để nhận biết và khai thác hiệu quả các tài nguyên giáo dục mở, chúng ta cần hiểu thế nào là “giấy phép mở”? Có bao nhiêu loại giấy phép

*TS. Trường Đại học TDTT Bắc Ninh

**ThS, Trường Đại học TDT Bắc Ninh

Khai thác tài nguyên giáo dục mở - Kho tài nguyên vô tận trong giáo dục thời đại 4.0
 (Ảnh nguồn: <http://vnfoss.blogspot.com/2014/06/giao-duc-mo-va-tai-nguyen-giay-phep-tu.html>)

mở? mức độ mở của các loại giấy phép... Chỉ khi hiểu và nhận biết chính xác vấn đề, chúng ta mới có thể khai thác và sử dụng hiệu quả các nguồn tài nguyên giáo dục mở mà không vi phạm các chính sách về bản quyền tài liệu.

1. Khái niệm: Giấy phép mở

Giấy phép mở là phương thức đã được chuẩn hóa nhằm cấp phép và quy định những giới hạn trong truy cập, sử dụng, thay đổi mục đích, sử dụng lại hay phân phối lại các tác phẩm sáng tạo (có thể là âm thanh, văn bản, hình ảnh, đa phương tiện... [2])

Giấy phép mở xuất hiện nhằm nỗ lực bảo vệ quyền của tác giả trong môi trường nơi nội dung (đặc biệt khi số hóa) có thể được sao chép và chia sẻ dễ dàng mà không cần xin phép. Giấy phép mở nhằm đảm bảo rằng sự sao chép và chia sẻ được thực hiện trong khuôn khổ pháp lý linh hoạt hơn là trong tình trạng giữ bản quyền tự động. Nó cho phép cấp giấy phép một cách chính xác, trong khi loại bỏ các hạn chế của bản quyền truyền thống.

2. Cách nhận biết các giấy phép mở

2.1. Các loại giấy phép mở Creative Commons và độ mở của các giấy phép

 Giấy phép Creative Commons là một số giấy phép bản quyền ra đời vào ngày 16 tháng 12 năm 2002 bởi Creative

Commons, một công ty phi lợi nhuận của Hoa Kỳ thành lập vào năm 2001. Khi sử dụng các giấy phép Creative Commons cần chú ý các quyền sau:

Ghi công (by): Người nhận được giấy phép có thể sao chép, phân phối, trưng bày và trình diễn tác phẩm và tạo ra các tác phẩm phái sinh dựa theo tác phẩm gốc với điều kiện là họ phải ghi công tác giả hoặc người trao giấy phép theo cách họ yêu cầu.

Phi thương mại (nc): Người nhận giấy phép có thể sao chép, phân phối, trưng bày, và trình diễn tác phẩm và tạo ra các tác phẩm phái sinh ⁽¹⁾ dựa trên tác phẩm gốc chỉ với mục đích phi thương mại.

Không cho phép tác phẩm phái sinh (nd): Người nhận giấy phép có thể sao chép, phân phối, trưng bày và trình diễn nhưng phải đúng nguyên văn, nguyên bản tác phẩm, không được phép có tác phẩm phái sinh từ nó.

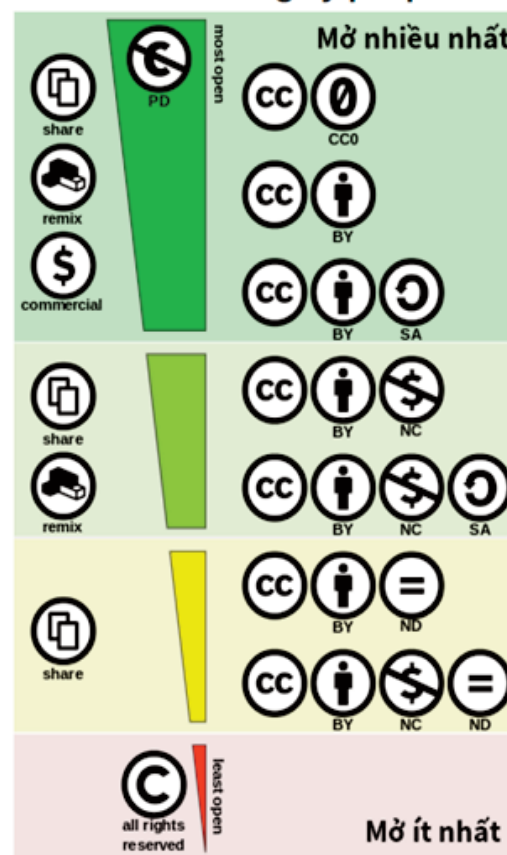
Chia sẻ tương tự (sa): Người nhận giấy phép có thể phân phối tác phẩm phái sinh nhưng bắt buộc phải dùng lại giấy phép y hệt như giấy phép đã cấp cho tác phẩm gốc.[2]

Trộn các ký tự trên, hiện có 7 loại giấy phép Creative Commons thường thấy: [3]

Quyền của NSD các giấy phép CC ▼

Tên giấy phép	Biểu tượng và ký hiệu	Các quyền của người sử dụng
CC Zero	CC0	Đây là giấy phép đặc biệt. Tất cả các quyền được trao cho người dùng. Tác phẩm nằm trong phạm vi công cộng. Người dùng được phép làm bất cứ điều gì với tác phẩm đó.
CC - Ghi công	CC BY	Người dùng được phép chia sẻ (sao chép và phân phối lại tác phẩm trong bất kỳ phương tiện hay định dạng nào), tùy biến (pha trộn, biến đổi, xây dựng dựa vào tác phẩm đó vì bất kỳ mục đích gì, kể cả thương mại hóa), miễn là thừa nhận ghi công đúng cho (các) tác giả.
CC - Ghi công - Chia sẻ tương tự	CC BY-SA	Người dùng được phép chia sẻ, tùy biến, kể cả thương mại hóa, miễn là bạn thừa nhận ghi công đúng cho (các) tác giả, và tác phẩm phái sinh của bạn (nếu có) sẽ phải mang giấy phép giống như của tác phẩm gốc.
CC - Ghi công - Phi thương mại	CC BY-NC	Người dùng được phép chia sẻ, tùy biến nhưng không được phép sử dụng tác phẩm vào các mục đích thương mại, đồng thời luôn phải thừa nhận ghi công đúng cho (các) tác giả khi sử dụng các tác phẩm đó.
CC - Ghi công - Phi thương mại - Chia sẻ tương tự	CC BY-NC-SA	Người dùng được phép chia sẻ, tùy biến nhưng không được phép sử dụng tác phẩm vào các mục đích thương mại, tác phẩm phái sinh (nếu có) sẽ phải mang giấy phép giống như tác phẩm gốc, đồng thời luôn phải thừa nhận ghi công đúng cho (các) tác giả khi sử dụng các tác phẩm đó.
CC - Ghi công - Không có phái sinh	CC BY-ND	Người dùng được phép chia sẻ, sử dụng cho các mục đích thương mại hay phi thương mại, nhưng không được sửa đổi tác phẩm, đồng thời luôn phải thừa nhận ghi công đúng cho (các) tác giả khi sử dụng các tác phẩm đó.
CC - Ghi công - Phi thương mại - Chia sẻ tương tự - Không có phái sinh	CC BY-NC-ND	Người dùng được phép chia sẻ, nhưng không sử dụng cho các mục đích thương mại, cũng không được sửa đổi tác phẩm, đồng thời luôn phải thừa nhận ghi công đúng cho (các) tác giả khi sử dụng các tác phẩm đó.

Tính mở của các giấy phép CC ▼

Ghi chú:

(1). Tác phẩm phái sinh là tác phẩm dịch từ ngôn ngữ này sang ngôn ngữ khác, tác phẩm phóng tác, cải biên, chuyển thể, biên soạn, chú giải, tuyển chọn. (Theo khoản 8 điều 4 Luật sở hữu trí tuệ quy định).

Tác phẩm phái sinh là tác phẩm do cá nhân/những cá nhân trực tiếp sáng tạo, được hình thành trên cơ sở một/những tác phẩm đã tồn tại (tác phẩm gốc) trong lĩnh vực văn học, nghệ thuật và khoa học, được thể hiện bằng bất kỳ phương thức hay hình thức nào khác biệt với phương thức hay hình thức thể hiện của tác phẩm gốc, thông qua một dạng vật chất nhất định.

Tác phẩm tái sinh bao gồm: Dịch, Phóng tác, Chuyển thể, Cải biên, Tuyển chọn, Biên soạn. Tác phẩm phái sinh phải xin phép và được sự đồng ý của tác giả của tác phẩm gốc.

2.2. Các giấy phép mở không phải Creative Commons

Hầu hết các giấy phép được gán cho các nội dung mở là Creative Commons, nhưng không phải tất cả. Một số giấy phép khác Creative Commons được gán cho các nội dung mở được liệt kê bên dưới đây:

- Giấy phép Tài liệu Tự do GNU (GNU-GFDL hoặc GNU-FDL) (GNU Free Document License) là giấy phép bản quyền bên trái cho tài liệu tự do, do Quỹ Phần mềm Tự do (FSF) thiết kế cho Dự án GNU. Nó tương tự như Giấy phép Công cộng GNU, cung cấp cho người đọc quyền sao chép, tái phân phối và chỉnh sửa một tác phẩm và đòi hỏi tất cả các bản sao và tác phẩm phái sinh phải có thể được sử dụng với cùng giấy phép. Những bản sao có thể được bán thương

mại, nhưng nếu được sản xuất với số lượng lớn (hơn 100), thì người nhận tác phẩm phải được phép truy xuất tài liệu gốc hoặc mã nguồn.

GFDL được thiết kế dành cho những bản hướng dẫn sử dụng, sách giáo khoa, các tài liệu tham khảo và chỉ dẫn khác và các tài liệu hướng dẫn thường đi kèm với phần mềm GNU. Tuy nhiên, nó có thể dùng cho bất kỳ tác phẩm nào dựa trên văn bản, bất kể chủ đề là gì. Ví dụ, bách khoa toàn thư trực tuyến tự do Wikipedia sử dụng GFDL cho tất cả các nội dung văn bản của nó.

- Giấy phép của Nhà in Đại học Quốc gia Úc – ANU Press (Australian National University Press). Giấy phép này có các điều khoản và điều kiện sử dụng giống như với giấy phép CC BY-NC-ND, vì nó cũng yêu cầu: Thừa nhận ghi

công tác giả; Không sử dụng cho các mục đích thương mại và không có tác phẩm phái sinh từ tác phẩm gốc hoặc dựa vào tác phẩm gốc.

- Phạm vi công cộng (public domain): Bao gồm các kiến thức hay sự sáng tạo (đặc biệt là các công trình sáng tạo như văn học, nghệ thuật, âm nhạc, và phát minh) mà không một cá nhân hay một chủ thể luật pháp nào có thể thiết lập hay giữ quyền sở hữu. Các thông tin hay sự sáng tạo này được coi như là một phần của văn hóa và di sản tri thức chung của nhân loại, mà bất cứ ai cũng có thể sử dụng và thu lợi.

Nếu một công trình không thuộc phạm vi công cộng, nó có thể là sở hữu của các cá nhân thể hiện qua quyền tác giả hay bằng sáng chế. Thành viên của cộng đồng nói chung có thể bị hạn chế sử dụng những công trình này. Tuy nhiên, khi bản quyền hay sở hữu trí tuệ hết hạn (từ 50-70 năm tính từ ngày tác giả mất), hoặc khi tác giả từ bỏ các quyền tác phẩm, công trình sẽ thuộc phạm vi công cộng và có thể được sử dụng không bị hạn chế bởi tất cả mọi người.

3. Cách khai thác các tài nguyên giáo dục mở (OER)

Để khai thác và sử dụng các tài nguyên giáo dục mở hiệu quả cần tuân thủ các nguyên tắc:

- Tìm kiếm --> chọn tài liệu --> Kiểm tra giấy phép --> Chỉ tải về tài nguyên được cấp phép CC và các giấy phép tương tự.

Trừ các tài liệu thuộc phạm vi công cộng (public domain) và các tài liệu được cấp phép CC0 (CC zero), tất cả các tài liệu tải về phải có ghi chú về tiêu đề tác phẩm, tác giả của tác phẩm, nguồn liên kết tới tác phẩm (nguồn tác phẩm) và giấy phép của tác phẩm (Tên + liên kết tới giấy phép). Các tài liệu chỉ được sử dụng theo đúng giấy phép đã cấp.

- Hầu hết các công cụ tìm kiếm chỉ cho phép tìm kiếm bằng tiếng Anh, ngoại trừ các trang tìm kiếm do Google quản lý, bao gồm cả YouTube, Google Images và tìm kiếm Google thông thường trên web.

- Hầu hết các trang phải tạo tài khoản thì mới tải về được. [3]

Trong phạm vi bài viết, chúng tôi giới thiệu một số địa chỉ các bạn có thể khai thác các tài nguyên giáo dục được cấp phép mở: [4]

1. Các hình ảnh được cấp phép mở:

<https://www.pexels.com/>; <https://images.google.com/>; <http://search.creativecommons.org/>; <https://thenounproject.com/>; https://www.google.com/advanced_image_search.

2. Các Video được cấp phép mở: <https://www.youtube.com/>; <https://vimeo.com/creativecommons>;

3. Các Audio được cấp phép mở: <https://soundcloud.com/>; <https://www.jamendo.com/start.>; <http://dig.ccmixer.org/>; <http://creativecommons.org/>; <https://musopen.org/>;

4. Các văn bản, sách và sách giáo khoa được cấp phép mở: <https://www.wikihow.vn>; <https://openstax.org/>; <http://www.collegeopen textbooks.org/>; <http://voer.edu.vn.>; <http://www.canhbuom.edu.vn/>; <https://www.freeebooks.net/>; <http://www.siyavula.com/index.html.>; <http://open.umn.edu/opentextbooks/>; <http://open.umn.edu/opentextbooks/>; <https://www.saylor.org/>.

Trên thực tế, còn rất nhiều nguồn tài nguyên giáo dục mở, tài nguyên giáo dục được cấp phép mở, tài nguyên truy cập mở với số lượng khổng lồ đang chờ chúng ta khai thác, sử dụng, bổ sung làm phong phú thêm kho dữ liệu mở. Muốn làm được việc này, trước tiên, mỗi cá nhân chúng ta cần cố gắng liên kết, chia sẻ, phổ biến các kiến thức về nguồn tài nguyên giáo dục mở, cũng như giới thiệu phương pháp nhận biết và sử dụng các tài nguyên này tới đông đảo cán bộ, giáo viên, học sinh, sinh viên... những người sẽ khai thác, sử dụng và không ngừng bổ sung cho kho dữ liệu mở trong thời gian tới.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Đánh giá Phong trào tài nguyên giáo dục mở (OER): Thành tựu, Thách thức và Cơ hội mới (<http://www.hewlett.org/uploads/files/ReviewoftheOERMovement.pdf>)

2. Creative Commons (<http://creativecommons.org/licenses/>) và Định nghĩa Mở (<http://opendefinition.org/guide/>)

3. Hình được Lê Trung Nghĩa tạo ra, được cấp phép mở CC BY 4.0 Quốc tế, <https://www.facebook.com/groups/OER.VN/oe r-vn@googlegroups.com>. Bản sao giấy phép có tại: <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

4. <https://www.wikihow.vn.>